

ІСТОРИОГРАФІЯ З ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ БРИТАНСЬКОГО МАНДАТА В ПАЛЕСТИНІ

ІНТЕРЕС до палестинської проблематики завжди був досить високим як у вітчизняному, так і в закордонному сходознавстві. Але у висвітленні й оцінці періоду встановлення британського мандата в Палестині накопичилося чимало вимислів і перекручувань, було допущено багато недомовленостей і приховувань у зв'язку з різного роду корисливим національним розумінням. У підсумку багато аспектів історії Палестини цього періоду залишилися білими плямами чи не одержали достатнього висвітлення.

Історія міжнародної та британської присутності в Палестині заслуговує серйозного вивчення й повного осмислення, оскільки на встановлення саме Британського мандата і, як результат, виникнення єврейсько-арабської проблеми впливало багато чинників. Установлення Лігою Націй британського мандата в Палестині та пов'язаний із цим особливий розмах єврейської колонізації країни, підтримуваний різними сіоністськими фондами, арабо-єврейський антагонізм у Палестині були одними з основних причин ситуації, яка склалася на сьогодні.

Разом з тим детальне і всебічне дослідження джерел, причин, проблем і уроків мандатного управління Палестиною є нині актуальним не тільки з історичної, а й із практично-політичної точки зору. Справа в тому, що ця криза, перейшовши після II світової війни в русло збройного конфлікту, впливає на становище в регіоні й світі, ставить під загрозу геополітичні інтереси, мир багатьох країн і народів.

Історіографія питання про історію Палестини періоду мандата бере свій початок ще у 20–30-ті роки ХХ століття. Саме тоді почали з'являтися перші публікації, присвячені аналізу ситуації всередині та навколо Палестини, серед яких слід відзначити роботи М. Абузіама [Абузіам 1930а, 32–45; Абузіам 1930б], що були надруковані у 1930 році в московських видавництвах. Через те що це питання було насамперед політичним, аніж власне науковим,

у різних країнах, що мали до нього якесь відношення, виникли свої підходи при його висвітленні. Це питання неоднозначне і містить у собі численні аспекти, які та чи інша історична школа виділяє при його вивченні. Відповідно до пріоритетного вивчення того чи іншого аспекту, походження й авторства весь комплекс літератури з цієї проблеми можна умовно розділити на різні групи.

У 1980–2000-ні роки радянське–українське та російське – сходознавство дало низку праць, присвячених деяким аспектам історії Палестини періоду мандата. Серед них заслуговують на увагу аналітичні праці Є. Дмитрієва [Дмитриев 1986; Дмитриев 1974], В. Кисельова [Киселев 1988], В. Носенка [Новейшая история... 1988], С. Гасратян [Гасратян 1996; Гасратян 1999], І. Звягельської [Звягельская 1976, 120–127], Р. Ланди [Ланда 1979], А. Федорченка [Федорченко 1996, 132–161; Федорченко 1997, 124–155], Г. Косача [Косач 1990, 264–298; Косач 2001], С. Аппатова та П.Я. Райнова [Аппатов, Райнов 1986], Ю.А. Боева [Боев 1979], Л. Беренштейна [Беренштейн 1980], С. Шевелева [Катату, Шевелєв 1991; Шевелєв 1999], Н. Поди [Пода 1981], А. Васильєва [Васильев 1999], О. Колобова [Колобов 1993] та ін. Так, робота Ю.А. Боева [Боев 1979] містить найдокладніші критичні нариси британської, французької, німецької та турецької історіографії близькосхідних проблем кінця ХІХ – початку ХХ століття. У монографії С. Аппатова та П.Я. Райнова [Аппатов, Райнов 1986] пропонується найдетальніший аналіз діяльності американських дослідницьких центрів вивчення країн Близького Сходу. Колективна праця українських і російських дослідників “Сіонізм у системі імперіалізму: Нариси критики теорії і практики сіонізму” (Київ, 1981) [Сионизм в системе империализма... 1981] при всій заангажованості містить корисну інформацію з історії сіонізму, діяльності Теодора Герцля й Ахада Хама. Це характерно й для праць С. Шевелева [Катату, Шевелєв 1991;

Щевелєв 1999а; Щевелєв 1998а; Щевелєв 1998б; Щевелєв 1999б; Щевелєв 1999в; Щевелєв 2001; Щевелєв 2002], написаних на основі численних арабських документів, які, однак, не уникнули ідеологічних штампів; для роботи Л. Беренштейна, котрий наводить цікаві факти стародавньої та нової історії євреїв [Беренштейн 1980]; для Н. Поди, який розповідає про сіоністську колонізацію Палестини [Пода 1981].

Особливо треба відзначити колективну монографію “Новітня історія арабських країн Азії” [Новейшая история... 1988]. Це була, мабуть, єдина фундаментальна праця в радянському сходознавстві тих років, автори якої спробували об’єктивно розглянути причинно-наслідкові зв’язки політики Великої Британії в Палестині.

Оцінюючи радянське палестинознавство з погляду ступеня опрацювання теми історії підмандатної Палестини, слід визнати, що праці, які вийшли у світ, розкривали лише окремі питання та проблеми її історії. Як відомо, у ті роки існували суворі заборони й обмеження на вираження дослідниками власної позиції, якщо вона не збігалася з офіційною. Усе це, разом з обмеженістю джерельної бази, перешкодило появі в радянському сходознавстві спеціального монографічного дослідження з історії Палестини періоду мандатного управління. Також у дослідженнях схематично показаний процес утворення арабських і єврейських політичних партій у 20-х роках ХХ століття, але відсутній аналіз їхніх політичних програм та інших документів, що надають можливість більш повно розкрити англо-арабські й англо-єврейські відносини в Палестині в період мандата, відносини партій та інших громадських організацій з мандатною адміністрацією. Не знайшли свого відображення питання діяльності мандатної адміністрації стосовно арабської громади Палестини, ішува, діяльності АПК, ЄА.

Певну допомогу в усвідомленні політичної ситуації на Близькому Сході напередодні, під час та після збройного повстання арабів 1929 року надають на працьовання українських сходознавців. Особливо слід відзначити численні праці Ю. Кочубея [Бібліографія... 1993, 182–189; Кочубей 1971; Кочубей 1978, 191–211]. На жаль, не завжди вільними від політичних

та ідеологічних стереотипів були наукові розробки радянських часів. Але необхідно підкреслити, що серйозні ускладнення у розвитку сходознавчих студій за комуністичного режиму не здолали прагнення українських вчених до орієнталістики. Із другої половини ХХ ст. українське сходознавство переживає етап бурхливого відродження. За останні часи у періодичній та науковій пресі вийшли цікаві праці, серед яких найбільш вагомими є доробки Т. Башти, С. Гуцала, Л. Димерської-Цігельман, В. Левіна, В. Федорова, І. Чернікова, В. Чернявського, В. Гури, З. Атаманюк, П. Ігнат’єва, Ю. Корогодського, І. Семиволоса, І. Слоневської та ін. [Башта 1994, 44–45; Гуцало 1990, 88–96; Димерська-Цігельман 1995, 126–132; Федоров 1928, 144–146; Черніков 1993, 59–64; Чернявський, Гура 1987, 152–155; Гура 1982; Атаманюк 2004, 122–125; Ігнат’єв 2003, 119–126; Корогодский 2003, 127–141; Семиволос 1999, 249–256; Слоневська 2004, 197–200].

Численні дослідження Близького Сходу, у тому числі з історії Палестини, з’явилися в останні два десятиліття в країнах Арабського Сходу, Ізраїлі, у Західній Європі та США. Можна лише підкреслити, що більшість цих книг і статей мають одну спільну рису: вони несуть на собі відображення суб’єктивних оцінок авторів залежно від того, чиї національні та політичні інтереси вони відбивають.

Спільна характерна риса західних дослідників – тенденційність й упередженість поглядів і оцінок усього, що стосувалося палестинських арабів і арабів сусідніх із Палестиною країн. При цьому дефіцит фактів і правдивої інформації зазвичай заповнювався різноманітними припущеннями. Особливо цим переповнені праці Н. Роуза [Rose 1989], Т. Хубера та К.-Х. Восса [Hueber, Voss 1956], директора Лондонського інституту сучасної історії В. Лакера [Лакер 2000, 58–87; Laqueur], Р. Оуендейла [Ovendale 1989], Дж. Горні [Gorny 1987], Е. Гілнера [Gilner 1969], І. Недава [Никитина 1968], М. Бар-Зохар [Бар-Зохар 1998], З. Гейзеля [Гейзель 2001], Л. Полякова [Поляков 1998] та інших.

У роботах цих авторів проводяться ідеї необхідності тісного англо-єврейського співробітництва в Палестині, кон-

цептуальності політики Великобританії, спрямованої на консервацію відсталості політичних і економічних інститутів палестинських арабів. Автори постійно посилаються на “загальну нерозвиненість” арабського суспільства. Свого роду політичним кредо цієї групи авторів служить положення, сформульоване Зеєвом Гейзелем, про те, що після появи Декларації Бальфура “почалася масова арабська імміграція в Палестину, що заохочується пан-арабськими силами, й арабське населення країни, яке на початку століття доходило до декількох десятків тисяч, почало стрімко рости” [Гейзель 2001, 15]. Ця концепція цілком виправдовувала політику мандатної адміністрації уряду Великобританії в підмандатній Палестині, спрямовану на втілення в життя Декларації Бальфура.

Деякі західні й ізраїльські автори ставлять під сумнів саме поняття “палестинські араби”, “палестинці”. Їхні твердження ґрунтуються на тому, що Палестина була частиною Османської імперії й арабські націоналісти з Єрусалима, Яффи, Наблуса та інших палестинських міст називали себе “просто арабами”, а не палестинцями [Carlan 1978, 36]. Зміст цих тверджень очевидний: піддається сумніву саме право палестинських арабів на участь у вирішенні долі Палестини в період мандата і їхні права на створення власної незалежної держави на частині Палестини (Західному березі ріки Йордан і в секторі Газа – відповідно до відомої резолюції ГА ООН. – Г.В.).

Ряд західних авторів приділяють особливу увагу “психології арабів”, саме в ній вони вбачають одну з головних причин “нерозсудливої поведінки” арабських лідерів у 10–20-ті роки ХХ століття. При цьому неодноразово підкреслюється те, що арабам притаманний “консерватизм і націоналізм”. До числа таких авторів належать, наприклад, англійський сходознавець Р. Сеггал, що живе у США [Segall 1973], англійський дослідник А. Тейлор [Taylor 1961] та ізраїльські дослідники Зеєв Гейзель [Гейзель 2001], Ш.Д. Гойтейн [Гойтейн 2001] і деякі інші.

Ще у 20–40-ві роки ХХ століття й особливо після II світової війни у зв’язку з інтернаціоналізацією палестинських подій з’явилися дві позиції, два різних підходи в питанні політики Ліги Націй і Велико-

британії в підмандатній Палестині. До тих, хто ставиться із величезним інтересом і симпатією до діяльності мандатної адміністрації, до її проблем і труднощів, обумовлених відомими причинами, належать професор Лондонського університету Е. Кедурі [Kedourie 1976; Kedourie 1984], професор Кембриджського університету Дж. Гейнсборо [Geinsborough 1986], американський учений-сходознавець Д. Вільнер [Willner 1969], англійський дослідник Дж. Кімче [Kimche 1968]. У працях цього кола авторів досить об’єктивно розглядаються проблеми відносин мандатної влади, палестинських арабів, ішува.

Із 70-х – 90-х років ХХ століття почали з’являтися численні роботи, в яких критикується політика Ліги Націй і Великобританії в Палестині у 20-ті роки ХХ століття, котрі, судячи з офіційних британських заяв, тяжіли до проведення “збалансованої” політики стосовно арабської та єврейської громад.

У працях цього кола авторів піддається критиці політика Великобританії в підмандатній Палестині, спрямована на створення “єврейського національного осередку” в Палестині. У книгах директора Центру вивчення конфліктних ситуацій одного з університетів США Д.А. Чартерса [Charters 1989], американського дослідника Д. Вейнса [Waines 1977] та ряду інших учених робиться спроба проаналізувати трансформацію англо-арабських, англо-єврейських і, що особливо цікаво, арабо-єврейських відносин у Палестині в період мандата. Згадані автори вбачають розв’язання палестинської проблеми в цей період в ідеї розділу Палестини країною-мандатарієм пропорційно до чисельності арабів і євреїв чи у створенні під контролем Великобританії і Ліги Націй федеративної незалежної держави в Палестині.

Концепція співіснування в Палестині двох народів – арабського та єврейського – має порівняно мало прихильників серед західних, арабських та ізраїльських авторів. Найбільш відомі серед них палестинський історик Е. Тума [Тума Еміль 1984], І. Магнес, який був президентом Єврейського університету в Єрусалимі, та єврейський учений-філософ М. Бубер [Magnes 1947]. Вони вважали, що “Палестина – це не єврейська й не арабська держава, а бінаціональна держава” [Magnes 1947, 12].

Помітним явищем у західній, арабській, ізраїльській історіографії з палестинської проблеми в період мандата Великобританії в останні роки стала поява книг і статей, у яких подається об'єктивний аналіз історії арабського народу Палестини, ішува та політики Ліги Націй і Великобританії в Палестині в період мандата. Це роботи професора Лондонського університету Е. Кедурі [Kedourie 1976; Kedourie 1984], американських дослідників, професорів університету Джорджа Вашингтона Саллі й Томаса Маллісонів [Mallison 1986], британського дослідника Дж. Куїглі [Quigley 1990] та деякі інші. У книгах цих авторів міститься докладний фактичний і статистичний матеріал, вони переповнені посиланнями на різні документи. Основною метою книг є аналіз чинників, що обумовили виникнення палестинської проблеми. Тому автори докладно зупиняються на політиці Ліги Націй і Великобританії в Палестині, на діяльності ВСО та ЄА, спрямованій на створення в країні "єврейського національного осередку". У цих книгах також розглядаються питання, пов'язані зі значенням палестинської проблеми для життя арабського суспільства.

Характеризуючи західну й ізраїльську літературу щодо палестинської проблеми, історії Палестини у 10–20-ті роки ХХ століття, встановлення британського мандата в Палестині, аналізу політики Ліги Націй і Великобританії в Палестині, необхідно відзначити, що багато публікацій західних авторів заслуговують на найуважливіше ставлення та вивчення, оскільки в них міститься цінний фактичний і документальний матеріал, що значно доповнює загальну картину подій; відбиті в них різні точки зору авторів на події в Палестині в період, що розглядається, дають можливість для порівняльного аналізу та зіставлення їх із поглядами інших дослідників, зокрема арабських і палестинських.

Історії національно-визвольного руху палестинських арабів у 20–40-ві роки присвячені роботи Йасіна Абд аль-Кадіра [Абд аль-Кадір Йасін; Абд аль-Кадір Йасін 1975], Саліха Масуда й Абу Ясіра [Абу-Ясір, Саліх Масуд], Еміля Туми [Тума Еміль 1984], який був директором Інституту палестинських досліджень у Бейруті.

Праці Абд аль-Ваххаба Кайалі [Каууалі 1971] докладно висвітлюють найважливіші події в історії Палестини на початку ХХ ст. Велика увага приділяється діяльності та політиці британської мандатної адміністрації, лідерів сіоністів і арабських націоналістів, національно-визвольному руху арабського народу Палестини. Цікаві висновки Кайалі щодо причин поразки арабського повстання 1929 р. у Палестині. Автор критикує керівників арабського національного руху, що вважали аж до початку 30-х років ХХ століття своїм основним завданням антисіоністську, але в жодному разі не антиурядову, антибританську боротьбу. Політика мандатної адміністрації у 20-х роках ХХ століття стосовно сільського господарства та промисловості розглядається у працях Анана аль-Амірі [Аль-Амірі Анан 1994] та Ахмеда Саада [Саад Ахмед 1985].

Історіографія питання встановлення британського мандата в Палестині та його наслідків буде неповною, якщо ми не назвемо документальні матеріали, які ще недовідомі, а деякі з них були недосяжними для істориків.

Найважливіші міжнародні політичні події відображені в офіційних документах Організації Об'єднаних Націй (ООН), Ліги Націй, звітах Постійної мандатної комісії щодо Палестини, Ради Ліги Націй, у яких міститься найбагатший матеріал з історії Палестини цього періоду, що у більшості випадків не несе на собі відбиток суб'єктивного підходу авторів цих документів, за винятком, мабуть, висновку про безперечну необхідність прийняття мандатної системи та передачі мандата на Палестину Великобританії [Истоки и история... 1978; League of Nations 1945; League of Nations 1921; League of Nations 1930a; League of Nations 1929; League of Nations 1930b; The Palestine Questions... 1980; Report to the General... 1947; United Nations 1948]. До цього кола джерел варто віднести офіційні документи британського уряду й парламенту, звіти королівських комісій з аналізу ситуації в Палестині та про політику мандатної адміністрації й уряду Великобританії в Палестині, заяви британського уряду, більш відомі як Білі книги щодо Палестини, стенографічні звіти засідань палати громад і палати лордів за період 20–40-х років, під час яких обговорювалися

становище в Палестині, діяльність мандатної адміністрації [Great Britain. House of Lords 1919; Great Britain. House of Lords 1930a; Great Britain. Parliamentary Debates 1921a; Great Britain. Parliamentary Debates 1921b; Great Britain. Parliamentary Debates 1922; Great Britain. Parliamentary Debates 1923; Great Britain. Parliamentary Debates 1925; Great Britain. Parliamentary Debates 1929; Great Britain. Parliamentary Debates 1930b; Great Britain. Parliamentary Debates 1930c; Great Britain. Parliamentary Debates 1931; Great Britain. Parliamentary Debates 1933; Great Britain. Parliamentary Debates 1935; Great Britain. Parliamentary Debates 1937a; Great Britain. Parliamentary Debates 1937b; Documents of the British... 1945; Documents on British... 1952; Great Britain 1937c; Palestine Commission... 1930a; Palestine Commission... 1930b; Palestine. Constitution... 1936; Palestine. Correspondence... 1922; Palestine Partition Commission... 1938; Palestine Royal Commission... 1937a; Palestine Royal Commission... 1937b; Palestine. Statement of Policy... 1939; Palestine. Termination of the Mandate... 1948].

Із широкого кола опублікованих джерел англійською та арабською мовами варто виділити й щорічні звіти британського уряду щодо управління Палестиною на адресу Ліги Націй і ООН, складені, у свою чергу, на підставі найдокладніших звітів мандатної адміністрації на адресу уряду Великобританії [Great Britain. Colonial Office 1928; Great Britain. Colonial Office 1929; Great Britain. Colonial Office 1930; Great Britain. Colonial Office 1931; Great Britain. Colonial Office 1932; Great Britain. Colonial Office 1934a; Great Britain. Colonial Office 1934b; Great Britain. Colonial Office 1936; Great Britain. Colonial Office 1937; Great Britain. Colonial Office 1938; Great Britain. Colonial Office 1939; Palestine. Report on Palestine... 1924; The Political History... 1947; Report by the Majesty's... 1925; Report by the Majesty's... 1926; Report by the Majesty's 1927], щорічні збірники заяв, інструкцій, постанов, законів і повідомлень Верховних комісарів і мандатної адміністрації [Government of Palestine 1933a; Government of Palestine 1936a; Government

of Palestine 1933b; Government of Palestine 1936b; Government of Palestine 1936c; Government of Palestine 1937a; Government of Palestine 1937b; Government of Palestine 1922; Workmen's Compensation Ordinances... 1929], щорічні бюлетені Палестинської економічної спілки, департаменту сільського господарства та рибальства, інших економічних установ Палестини [Bulletin of the Palestine... 1928a; Bulletin of the Palestine... 1928b; Bulletin of the Palestine... 1930; Bulletin of the Palestine... 1932a; Bulletin of the Palestine... 1932b; Bulletin of the Palestine... 1933; Bulletin of the Palestine... 1934; Palestine. Department of Agriculture... 1939; Palestine. Review of Commercial... 1945], підсумки перепису в Палестині 1931 р. [Census of Palestine... 1932], звіти Комітету економічного стану сільського господарства Палестини [Government of Palestine 1930].

Унікальні документи з історії підмандатної Палестини містяться в щорічних оглядах міжнародних відносин, що випускалися Оксфордським університетом, редактором більшості з яких був відомий історик Арнольд Тойнбі [85; 86]. Крім цих збірників, Оксфордський університет опублікував і кілька інших томів, що містили документи з історії підмандатної Палестини [Britain and Palestine 1979; Great Britain and Palestine 1937].

В англійських документах можна знайти велике розмаїття видів джерел: меморандуми, аналітичні записки, шифровані телеграми та депеші, внутрішньовідомча кореспонденція, довідки й огляди різних міністерств про розвиток конфліктної ситуації в підмандатній Палестині. Через призму британських оцінок і думок з'являється можливість зрозуміти та проаналізувати справжні мотиви конфлікту між арабами та євреями в Палестині й за її межами, що постійно поглиблювався.

Із арабських джерел виділимо документи Вищого арабського комітету (ВАК), збірники документів з історії національно-визвольного руху палестинських арабів у 1918–1930 роках [Васаїк аль-харака... 1979; Васаїк аль-мукавама... 1948]. Ці збірники містять у собі численні офіційні документи Арабського палестинського комітету, Вищої ісламської ради, усіх арабських політичних партій, прийняті в

10–20-ті роки, у яких знайшли своє відображення позиції цих організацій у взаєминах із мандатною адміністрацією, ЄА в Палестині, з єврейською громадою в Палестині. Документи 20-х років свідчать про спроби налагодження зв'язків із мандатною адміністрацією, створення вищих і місцевих органів влади, виходячи з принципу “одна людина – один голос”, що свідчило про плани палестинських арабів зберегти “арабський характер” Палестини.

Під час I світової війни Близький Схід відчув на собі вплив нової могутньої сили: США почали торговельно-економічне та політичне проникнення в ті частини Близького Сходу, які традиційно контролювалися Великобританією. Тому цікаві були документи урядових органів США, їхнє звернення до Всесвітньої сіоністської організації та Єврейського агентства, які представляли в Сполучених Штатах інтереси палестинського ішува [Congressional Record 1946; Foreign Relations of the United States 1947a; Foreign Relations of the United States 1947b; US Congress 1944].

У свою чергу, документи різних організацій ішува, ВСО, ЄА, телеграми та депеші, аналітичні матеріали та довідки діячів єврейської громади Палестини містяться у вигляді фотографій у багатотомному виданні “Виникнення Ізраїлю” і були також використані в дисертації [The Rise of Israel 1987a; The Rise of Israel 1987b].

Назвемо і закордонну періодичну пресу. Це широке коло газет, що виходили в Палестині у 20–40-ві роки ХХ століття, серед яких виділимо орган хусейністської Палестинської арабської партії газету «Аль-Ліва» і газети, що підтримували клан Нашашібі, – “Філастін” та “Аль-Джаміа аль-ісламія”.

Назвемо також мемуари та наукові дослідження, написані очевидцями подій, що відбувалися в підмандатній Палестині. Зокрема, це книга Альберта Хеймсона [Haumson 1950], який кілька років обіймав посаду голови імміграційного департаменту при уряді Палестини, був очевидцем і прямим учасником подій, про які і йде мова в його книзі. Книга містить величезний фактичний матеріал з історії Палестини та в основному об'єктивно оцінює події в Палестині в цей період. Перу Нормана Бентвича, що займав у свій час

високу посаду в британській адміністрації Палестини, належить кілька книг з історії Палестини періоду мандата – “Мандатні мемуари, 1918–1948” [Bentwich 1965].

Подіям серпня 1929 року в Палестині присвячена книга американця Моріса Семуеля “Що сталося в Палестині” [Samuel 1929]. М. Семуель був очевидцем антисіоністського повстання палестинських арабів у серпні 1929 року. Також про повстання 1929 року йдеться у книзі Ж. Кенна [Kann 1930]. Гербертом Семуелем – відомим англійським політиком і першим британським Верховним комісаром у Палестині – написані “Мемуари віконта Семуеля” [Samuel 1945].

У 20–40-ві роки ХХ століття і особливо після II світової війни в Палестині та в сусідніх із нею арабських країнах видавалося чимало друкованих матеріалів, побудованих, як правило, на грубих перекручуваннях історичної та політичної дійсності і покликаних будь-що-будь домогтися від мандатарія заборони єврейської імміграції до Близького Сходу, заборони продажу та купівлі землі євреями у Палестині, а в результаті – добитися створення в Палестині арабської держави.

Палестина – воістину своєрідна країна. Зрозуміти та правильно оцінити події, пов'язані з процесом встановлення британського мандата в Палестині, період мандатного управління не можна без урахування її специфіки, її історичних, політичних, суспільних, національних, релігійних та інших особливостей.

Разом із тим, незважаючи на свою специфіку, Палестина не може розглядатися ізольовано, поза процесами, що відбувалися в регіоні і світі. Ця країна і географічно, й історично, і духовно – невід'ємна частина всієї близькосхідної духовної та матеріальної єдності.

Отже, здобутки вітчизняної, західної та близькосхідної історіографії за певних умов критичного осмислення суттєво допомагають у висвітленні питань розвитку Палестини у першій третині ХХ століття, показують витоки та розвиток подій, які пов'язані із єврейсько-арабським протистоянням. Ці твори відбивають ідеологічні вподобання авторів, що наочно показує, якими методами вони намагалися переконати читачів та світове співтовариство у доцільності саме свого бачення проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

- Абд аль-Кадір Йасін. Кіфах аль-шааб аль-філастині кабел амм 1948.* Байрут, 1975.
- Абд аль-Кадір Йасін. Шубахат хаул аль-саура аль-філастинійа.* Амман [Б.г.].
- Абузіам М. Восстание в Палестине.* Москва, 1930.
- Абузіам М. Феллахско – бедуинское восстание в Палестине // Новый Восток.* Книга 28. Москва, 1930.
- Абу-Ясір, Саліх Масуд. Джихад ша'аб філастин хілал нісф карн.* Байрут [Б.г.].
- Аль-Амірі Анан. Ат-татавур аз-зірай ва-с-сінай аль-філастиній 1900–1970.* Байрут, 1994.
- Апатов С.И., Райнов П.Я. Покровители агрессии. Ближний Восток в свете буржуазной историографии.* Киев – Одесса, 1986.
- Атаманюк З.М. Національна еліта в українському суспільстві // Культура народів Причорномор'я.* Т. 1. 2004. №52.
- Бар-Зохар М. Бен-Гурион.* Ростов-на-Дону, 1998.
- Башта Т. Палестина – дорогою праці і пізнання // Універсам.* 1994. №4–5 (5–6).
- Беренштейн Л.Е. Обреченность политики и практики сионизма.* Киев, 1980.
- Бібліографія... Бібліографія Юрія Кочубея // Східний світ.* 1993. № 3.
- Боев Ю.А. Критика буржуазных концепций политики империалистических государств на Ближнем Востоке.* Киев, 1979.
- Васаїк аль-мукавама аль-філастинійа аль-арабійа 1918–1939 / Ред. Кайалі Абд аль-Ваххаб.* Байрут, 1948.
- Васаїк аль-харака аль-ватанійа аль-філастинійа 1918–1939.* Байрут, 1979.
- Васильев А. История Саудовской Аравии (1745 г. – конец XX века).* Москва, 1999.
- Гасратян С.М. История и идеология еврейского религиозного движения XIX–XX веков.* Москва, 1999.
- Гасратян С.М. Религиозные партии Государства Израиль.* Москва, 1996.
- Гейзель З. Политические структуры Государства Израиль.* Москва, 2001.
- Гойтейн Ш.Д. Евреи и арабы. Их связи на протяжении веков.* Иерусалим – Москва, 2001.
- Гура В.К. Соціальні міфи сіонізму.* Київ, 1982.
- Гуцало С. Ліга арабських держав і повстання палестинців на окупованих Ізраїлем територіях // Український історичний журнал.* 1990. № 6.
- Димерська-Цігельман Л., Левін В. Осередок історичної науки в Єрусалимі // Український історичний журнал.* 1995. № 1.
- Дмитриев Е. Палестинская трагедия.* Москва, 1986.
- Дмитриев Е., Ладейкин В. Путь к миру на Ближнем Востоке.* Москва, 1974.
- Звягельская И.Д. Сионистские вооруженные силы: цели и методы захвата Палестины // Народы Азии и Африки.* 1976. №6.
- Истоки и история проблемы Палестины. Часть I. 1917–1947.* Нью-Йорк, 1978.
- Ігнат'єв П.М. Ізраїль: півстоліття існування у ворожому оточенні // Східний світ. Іудеї та їхні сусіди.* 2003. №3.
- Катату М.И., Шевелєв С.С. Палестина под мандатным управлением Великобритании и палестинская проблема (20–40-е годы).* Деп. в ИНИОН АН СССР 18 января 1991, №43711.
- Киселев В.И. Палестинская проблема в международных отношениях: региональный аспект.* Москва, 1988.
- Колобов О.А. Соединенные Штаты Америки и проблема Палестины.* Новгород, 1993.
- Корогодский Ю.М. Советско-израильские отношения (1967–1987): <<еврейский фактор>> // Східний світ. Іудеї та їхні сусіди.* 2003. №3.
- Косач Г.Г. Из истории становления Коммунистической партии Палестины (1919–1924 гг.). Борьба за социальный прогресс на Востоке.* Москва, 1990.
- Косач Г.Г. Красный флаг над Ближним Востоком? Компартии Египта, Палестины, Сирии и Ливана в 20-е – 30-е годы.* Москва, 2001.

- Кочубей Ю. Арабо-мусульманська культура // **Всесвіт**. 1978. № 7.
- Кочубей Ю. **Голос гніву і боротьби**. Київ, 1971.
- Лакер В. **История сионизма**. Москва, 2000.
- Ланда Р.Г. **Влияние Великой Октябрьской социалистической революции на арабские страны. Великий Октябрь и актуальные проблемы арабского мира**. Москва, 1979.
- Никитина Г.С. **Государство Израиль (особенности экономического и политического развития)**. Москва, 1968.
- Новейшая история арабских стран Азии**. Москва, 1988.
- Пода Н.Г. **Сионизм – орудие империалистической реакции**. Киев, 1981.
- Поляков Л. **История антисемитизма. Эпоха знаний**. Москва – Иерусалим, 1998.
- Саад Ахмед. **Аль-гатавур аль-іктісаді фі філастин**. Хайфа, 1985.
- Семиволос І. Гебронський вузол // **Східний світ**. Ч. 1. 1999. №1.
- Сионизм в системе империализма: Очерки критики теории и практики сионизма**. Киев, 1981.
- Слоневська І.Б. Парадигма “українська – зарубіжна література” крізь призму діалогу культур // **Культура народів Причорномор'я**. 2004. №54.
- Тума Еміль. **Джудур аль-кадіа аль-філастиніа**. Дімашк, 1984.
- Федоров В. Шаріат та адат в житті мусульманського Сходу // **Східний світ**. 1928. № 2.
- Федорченко А.В. Профсоюзно-кооперативний сектор как составная часть системы общественного предпринимательства Израиля // **Ближний Восток и современность**. Москва, 1997.
- Федорченко А.В. Финансовые институты Израиля: их особенности и место в экономике страны // **Финансовые структуры Ближнего Востока**. Москва, 1996.
- Черніков І.Ф. Про діяльність Комісії для вивчення історії Близького Сходу Всеукраїнської Академії наук 1930–1933 рр. // **Український історичний журнал**. 1993. № 9.
- Чернявський В., Гура В. Ізраїль: сторінки з життя країни // **Всесвіт**, 1987. № 7.
- Щевелев С.С. Английские “гарантии” независимости Палестины во время I мировой войны // **Культура народів Причорномор'я**. 1998. № 5.
- Щевелев С.С. Возникновение сионизма и Палестина на рубеже XIX–XX веков // **Культура народів Причорномор'я**. 2001. № 20.
- Щевелев С.С. Восстание 1929 года в Палестине и его последствия для англо-арабских отношений // **Культура народів Причорномор'я**. 1999. № 6.
- Щевелев С.С. Деятельность мандатной администрации в Палестине в 20-е годы XX в. // **Востоковедный сборник**. Симферополь, 1999.
- Щевелев С.С. Палестина в международных отношениях после окончания первой мировой войны // **Культура народів Причорномор'я**. 1998. № 4.
- Щевелев С.С. **Палестина под мандатом Великобритании (1920–1948 гг.)**. Симферополь, 1999.
- Щевелев С.С., Ганкевич В.Ю. Иммиграционная политика Великобритании в Палестине в период мандата (1920–1948 гг.) // **Культура народів Причорномор'я**. 2002. № 33.
- Bentwich N., Bentwich H. **Mandate Memories. 1918–1948**. L.: Hogarth Press, 1965.
- Britain and Palestine. 1914–1948: Archival Sources for the History of the British Mandate**. Oxford, 1979.
- Bulletin of the Palestine Economic Society**. Vol. 3. June 1928. N. 1. Viteles H. Expansion of the Orange Industry in Palestine. Tel-Aviv, 1928a.
- Bulletin of the Palestine Economic Society**. Vol. 3. October 1928. N. 3. Viteles H. Cultivation of Grapes in Palestine. Tel-Aviv, 1928b.
- Bulletin of the Palestine Economic Society**. Vol. 5. January 1932. N. 4. Report on Egg Production in Palestine and on International Trade in Fresh Eggs. Tel-Aviv, 1932a.
- Bulletin of the Palestine Economic Society**. Vol. 5. June 1930. N. 1. Viteles H. The Status of the Orange Industry in Palestine in April, 1930. Tel-Aviv, 1930.

Bulletin of the Palestine Economic Society. Vol. 6. February 1933. N. Hirsch S. Sheep and Goats in Palestine. Tel-Aviv, 1933.

Bulletin of the Palestine Economic Society. Vol. 6. May 1932. N. 1. Grunwald K. The Government of the Mandated Territories in the Near East. Tel-Aviv, 1932b.

Bulletin of the Palestine Economic Society. Vol. 6. N. 3. Grunwald K. The Industrialization of the Near East. Tel-Aviv, 1934.

Caplan N. Palestine Jewry and the Arab Question 1917–1925. L.: Frank Cass, 1978.

Census of Palestine 1931. Population of the Villages, Towns and Administrative Areas. Jerusalem, 1932.

Charters D.A. The British Army and Jewish Insurgency in Palestine, 1945–1947. New-York, 1989.

Congressional Record. Washington: US Government Printing Office, 1946. April 22. V. 92. №74.

Documents of the British Colonial Office about Middle East from 1919 to 1945. L.: Public Record Office, 5 vol.

Documents on British Foreign Policy 1919–1939. First Series. Vol. IV. L.: Her Majesty's Stationery Office, 1952.

Foreign Relations of the United States, 1919: the Paris Peace Conference. Vol. 1. Washington: US Government Printing Office, 1947a.

Geinsborough J. The Arab-Israeli Conflict. A Politico-Legal Analysis. Aldershot, 1986.

Gilner E. War and Hope. A History of Jewish Legion. New-York, 1969.

Gorny J. Zionism and the Arabs. 1882–1948: A Study of Ideology. Oxford, 1987.

Government of Palestine. Higher Commission. Ordinances. Annual Volume 1 for 1936. Jerusalem, 1936a.

Government of Palestine. Higher Commission. Ordinances. Annual Volume 1 for 1937. Jerusalem, 1937a.

Government of Palestine. Higher Commission. Ordinances. Annual Volume 1 for 1933. Jerusalem, 1933a.

Government of Palestine. Higher Commissioner. Proclamations, Regulations, Rules, Orders and Notices. Annual Volume 2 for 1933. Jerusalem, 1933b.

Government of Palestine. Higher Commissioner. Regulations, Rules, Orders and Notices. Annual Volume 2 for 1936. Jerusalem, 1936b.

Government of Palestine. Higher Commissioner. Regulations, Rules, Orders and Notices. Annual Volume 3 for 1936. (Continued). Jerusalem, 1936b.

Government of Palestine. Higher Commissioner. Regulations, Rules, Orders and Notices. Annual Volume 2 for 1937. Jerusalem, 1937b.

Government of Palestine. Higher Commissioner. Regulations, Rules, Orders and Notices. Annual Volume 3 for 1937 (Continued). Jerusalem, 1937b.

Government of Palestine. Report a Committee on the Economic Conditions of Agriculturists in Palestine and the Economic Fiscal Measures of Government in Relation Thereto. Jerusalem, 1930.

Government of Palestine. Report on Palestine Administration (July, 1920 – December, 1921). London, 1922.

Great Britain. Colonial Office. Palestine Royal Commission. Summary of Report. L.: His Majesty's Stationery Office, 1937b.

Great Britain. Colonial Office. Report His Britannic Majesty's Government to the Council of the League of Nations on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the Year 1927. Colonial No. 31. London, 1928.

Great Britain. Colonial Office. Report His Britannic Majesty's Government to the Council of the League of Nations on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the Year 1928. Colonial No. 40. London, 1929.

Great Britain. Colonial Office. Report His Britannic Majesty's Government to the Council of the League of Nations on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the Year 1930. Colonial No. 59. London, 1931.

Great Britain. Colonial Office. Report His Britannic Majesty's Government to the Council of the League of Nations on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the Year 1933. London, 1934a.

Great Britain. Colonial Office. Report His Britannic Majesty's Government to the Council of the League of Nations on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the Year 1936. Colonial No. 129. London, 1937.

Great Britain. Colonial Office. Report His Britannic Majesty's Government to the Council of the League of Nations on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the Year 1937. Colonial No. 146. London, 1938.

Great Britain. Colonial Office. Report His Britannic Majesty's Government to the Council of the League of Nations on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the Year 1938. Colonial No. 166. London, 1939.

Great Britain. Colonial Office. Report His Majesty's Britannic Government to the Council of the League of Nations on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the Year 1933. Colonial No. 94. London, 1934b.

Great Britain. Colonial Office. Report His Majesty's Government to the Council of the League of Nations on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the Year 1929. Colonial No. 47. London, 1930.

Great Britain. Colonial Office. Report His Majesty's Government to the Council of the League of Nations on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the Year 1931. Colonial No. 75. London, 1932.

Great Britain. Colonial Office. Report His Majesty's Government to the Council of the League of Nations on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the Year 1935. Colonial No. 112. London, 1936.

Great Britain. House of Lords. Official Report. The Parliamentary Debates. Ser. 5. Vol. 34 (April 1 to June 30), 1919. London, 1919.

Great Britain. House of Lords. Official Report. The Parliamentary Debates. Ser. 5. Vol. 79 (October–December). 1930. London, 1930a.

Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 140 (No. 38–45) April 1921. London, 1921a.

Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 143 (No. 83–91) June–July 1921. London, 1921b.

Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 146 (August 8 to August 19) 1921. London, 1921c.

Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 156 (July 3 to July 21) 1922. London, 1922.

Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 165 (June 11 to June 24) 1923. London, 1923.

Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 189 (December 7 to December 22) 1925. London, 1925.

Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 232 (November 18 to December 16) 1929. London, 1929.

Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 234 (No. 64–70) 1930. London, 1930b.

Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 240 (No. 156–160) June 1930. London, 1930c.

Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 241 (No. 172–178) July 1930. London, 1930d.

Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 255 (July 13 to July 31) 1931. London, 1931.

Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 280 (July 3 to July 28) 1933. London, 1933.

Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 304 (July 8 to August 2) 1935. London, 1935.

Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 321 (March 1 to March 19) 1937. London, 1937a.

Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 326 (July 5 to July 30) 1937. London, 1937b.

Great Britain and Palestine 1915–1936. London – New-York, 1937.

Foreign Relations of the United States: The Paris Peace Conference. Vol. XII. Washington, 1947c.

Haymson A. Palestine Under the Mandate 1920–1948. London, 1950.

Hueber T., Voss K.-H. This is Israel. Palestine Yesterday, Today and Tomorrow. New-York, 1956.

Kann J.H. Some Observations on the Policy of the Mandatory Government of Palestine With Regard to Arab Attacks on the Jewish Population in August 1929 and the Jewish and Arab Sections of the Population. The Hague: Nijhoff, 1930.

Kayyali A.W. Palestine: A Modern History. London, 1971.

Kedourie E. In the Anglo-Arab Labyrinth. The Mc. Mahon-Hussayn Correspondence and its Interpretations 1914–1939. Cambridge, 1976.

Kedourie E. Sir Herbert Samuel and the Government of Palestine // **Kedourie E. The Chatham House Version and Other Middle Eastern Studies.** Hanover; London, 1984.

Kimche J. The Unromantics. The Great Power and the Balfour Declaration. London, 1968.

Laqueur W. The Israel Arab Reader. A Documentary History of the Middle East Conflict. New-York.

League of Nations. Official Journal. 1930a. №11. London.

League of Nations. Official Journal. Special Supplement. Resolution Adopted by the Assembly During its First Session (Nov. 15-th to Dec. 18-th, 1920). 1921. №4a. Geneva.

League of Nations. Permanent Mandates Commission. Minutes of 15 Session. Geneva, 1929.

League of Nations. Permanent Mandates Commission. Session, 17-th, Geneva, 1930. Minutes of the Seventeenth (extraordinary) Session Held at Geneva from June 3-rd to 21-st, 1930, Including the Report of the Commission to the Council and Comments by the Mandatory Power. Geneva, 1930b.

League of Nations. The Mandate System. Origin-Principles-Application. Geneva, April 1945.

Magnes J., Buber M. Arab-Jewish Unity. Testimony Before the Anglo-American Inquiry Commission for the Thud (Union) Association. London, 1947.

Mallison T., Mallison S. U. The Palestine Problem in International Law and World Order. Harlow, 1986.

Ovendale R. Britain, the United States and the End of the Palestine Mandate 1942–1948. Wolfeboro (N. H.), 1989.

Palestine Commission on the Disturbances of August, 1929. Vol. 1. Evidence Heard During the 1 st to 29 th Sittings. London, 1930a.

Palestine Commission on the Disturbances of August, 1929. Vol. 2. Evidence Heard During the 30 th to 47 th Sittings, and a Selection from the Exhibits. London, 1930b.

Palestine Commission on the Disturbances of August, 1929. Vol. 3. Index to Evidence Heard by the Commission in Open Sittings and a Selection from the Exhibits Put in During Those Sittings. London, 1930c.

Palestine Partition Commission. Report Presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by Command of His Majesty. October, 1938. London, 1938.

Palestine Royal Commission. Memoranda Prepared by the Government of Palestine. London, 1937a.

Palestine Royal Commission. Report Presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by Command of His Majesty. July, 1937. London, 1937b.

Palestine. Constitution. Proposed New Constitution for Palestine. London, 1936.

Palestine. Correspondence With Palestine Arab Delegation and the Zionist Organisation. Presented to Parliament by Command of His Majesty. June, 1922. London, 1922.

Palestine. Department of Agriculture and Fisheries. Annual Report for the Year 1938–1939 (April 1 to March 31) 1939. Part I. Report by the Acting Director. Jerusalem: Government Printing Press, 1939.

Palestine. Report on Palestine Administration. 1923. Colonial No. 5. London, 1924.

Palestine. Review of Commercial Conditions. Department of Overseas Trade. London, 1945.

Palestine. Statement of Policy. Presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by Command of His Majesty. May, 1939. London, 1939.

Palestine. Termination of the Mandate 15th May, 1948. Statement Prepared for Public Information by the Colonial Office and Foreign Office. London, 1948.

Quigley J. Palestine and Israel. Challenge to Justice. Durham, London, 1990.

Report by the Majesty's Government on the Administration under Mandate Palestine and Transjordan for the Year 1924. Colonial No. 12. London, 1925.

Report by the Majesty's Government on the Administration under Mandate Palestine and Transjordan for the Year 1925. Colonial No. 20. London, 1926.

Report by the Majesty's Government on the Administration under Mandate Palestine and Transjordan for the Year 1926. Colonial No. 26. London, 1927.

Report to the General Assambly by the United Nations Special Committee on Palestine. Geneva 31 st August 1947. London, 1947.

Rose N. Chaim Weizmann: a Biography. New-York, 1989.

Samuel H. Memoirs. By Viscount Samuel. London, 1945.

Samuel M. What Happened in Palestine. The Events of August 1929, Their Background and Their Significance. Boston: Stratford.

Segall R. Whose Jerusalem? Conflicts of Israel. London, 1973.

Taylor A.R. Prelude to Israel. A Analysis of Zionist Diplomacy, 1897–1947. London, 1961.

The Palestine Questions: A Brief History. Prepared for and under the Guidance of the Committee on the Exercise of the Inalienable Rights of the Palestinian People. New-York, 1980.

The Political History of Palestine under British Administration (Memoranda by His Majesty's Government Presented in July, 1947 to the United Nations Special Committee on Palestine). Jerusalem, 1947.

The Rise of Israel. Practical Zionizm 1920–1939. Ed. by A. S. Klieman. New-York – London, 1987a.

The Rise of Israel. Tension in Palestine. Peacemaking in Paris, 1919. Ed. by Friedman I. New-York – London, 1987b.

United Nations. Official Records of the Second Session of the General Assambly. Resolution 16 September – 29 November 1947. 181/III/ Future Government of Palestine. New York, 1948.

US Congress. House of Representatives. Committee on Foreign Affairs. The Jewish National Home in Palestine. Hearings Before the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, 78 th Congress, 2 nd session on H. Res. 418; and H. Res. 419, February 8, 9, 15, 16, 1944. Washington, 1944.

Waines D. A Sentence of Exile: Palestine-Israel Conflict 1897–1977. Wilmettee, Illinois, 1977.

Willner D. Nation-Building and Community in Israel. – Princeton: Princeton University Press, 1969.

Workmen's Compensation Ordinances, 1927. Jerusalem, 1929.